

I. AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYA, CÉLKITŰZÉSEI ÉS TUDOMÁNYOS ELŐZMÉNYEI

Az értekezés az építészetelméleten belül tervezésmódszertan témában készült. Célja az alkotás-módszertan történeti kategóriáinak kiegészítése, ezek rendszerbe illesztése. A kutatás elsődleges szempontja az építészeti alkotás folyamatában felfedhető, a formában tetet öltő új és régi vonások elemzése, az alkotásban megtestesülő hagyományok és kreatív tényezők karakterének meghatározása.

A tudományterület –az alkotás-módszertan– elméletének mai tendenciái elsősorban az alkotó vagy befogadó szemszögéből vizsgálódnak. E tendenciák között domináns az alkotás-lélektan szerepe. Jelen értekezés az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék hagyományait követve igyekszik a témakör történeti összefüggéseit tovább árnyalni. Ez nem csak időben tágítja a vizsgálódás körét, de tágabb, általánosabb összefüggéseket, tendenciákat kíván felvázolni. Ezért eltávolodik kissé a ma szokásos elméleti felvetésektől, a jelenség-analízis és kritika valamint az introspekció helyett a mindenkori folyamatok értelmezését, a jelenségek összefüggéseinek feltárását tűzi ki célul.

A téma aktualitását is a szűkebb szakterületen kívüli vizsgálatok világították meg. A műemlékvédelem gyakorlati problémáival foglalkozva, a közelmúlt egyes nagy port felvert helyreállításainak részletes elemzése során ütköztem olyan problémákba, melyek egyértelművé tették, a műemlékvédelem elméletének paradigmaticus válságát. Az „élő műemlék” fogalmának új értelmezésével a történeti épületek legújabb periódusaként értelmeztem magát a műemlék-helyreállítást, mely képletszerűen önmagában hordja a régi és új építészeti formák egymást folytató szövetét. Ami egy történeti épületen egy időpillanatban jelentkező, több egyszerre látható periódus, az bármely összetett építészeti formakincs, szellemileg vagy testileg összekapcsolódó –egymással viszonyban lévő– együttesének, kompozíciójának időben kifejlő története. Ez ráirányítja a figyelmet régi és új viszonyára a mindenkori építészet pillanatnyi tervezés-módszertani problémakörén belül. Az építészeti tervezés mindig illeszkedési kérdés: akár épített, akár természeti környezethez, akár a hely szelleméhez, akár egy szűkebb szakmai vagy tágabb társadalmi közösség szellemi hagyományaihoz viszonyuljon is. A nyelvtudományban és a művészetelméletben a 60-as évek strukturalizmusa foglalkozott behatóan ezekhez hasonló összetett rendszerekkel. A régi és új viszonyában a hetvenes évek közepén ezen szemléletmódon alapult Jan Bielostocky kategóriarendszere, mely az új különböző arcait mutatta fel nyelvészeti értelmezés alapján –strukturalista gyökereit nem megtagadva. E szűkebb értelemben vett –nyelvészeti– strukturális mintákat az építészetelmélet terén is a szemiotika élteti mind a mai napig a kommunikációelméletek és kontextualizmus különböző irányzataiban. A tágabb értelemben vett strukturalizmus –mint tudományos szemlélet– két jelentős egységes elméletet eredményezett a magyar építészetelméletben a 60-as évektől: Hajnóczy Gyula topológikus térelemzését, és Szentkirályi Zoltán a terművészet történeti kategóriáiról írott művét. Mivel ezek a strukturalizmuson túlmutatnak, sokkal inkább rendszerelméleti munkák, így egyszersemind a téma feldolgozásához is mintaeértékű tudományos módszert teremtenek.

DARAGÓ
LÁSZLÓ

DIA
TÉZISFÜZET

TRADÍCIÓ

és

KREATIVITÁS

T Á R G Y

ELŐZMÉNY

II. AZ ALKALMAZOTT MÓDSZEREK, A TÉMA LEHATÁROLÁSA

Az említett tudományos módszer szerkezetileg két elkülönülő részből áll: az első rész az elméleti diszpozíciót vázolja fel, s ezt követi egy történeti áttekintés, mely egyben az elméleti előfeltételek igazolásául is szolgál; mivel a módszer deduktív jellege nem vetíti előre az eredményeket, ezért az elméleti képletből származó történeti tanulságokat egy harmadik részben kell elemezni. Ez utóbbi az említett mestereknél újabb könyvek, kötetek formájában öltött testet: hiszen Szentkirályi bevallottan ezeknek az elvi rendszereknek a mentén írta meg nagy, átfogó építészettörténeti áttekintéseit, Hajnóczy, pedig Appendix címen külön kötetben foglalkozott a términőségekkel. Ezek alapján az első rész főleg elméleti művekre támaszkodik, és ezek segítségével tesz kísérletet az új kategóriák fogalmának megalkotására. A második részben építészettörténeti és más művelődéstörténeti források alapján kísérlem meg megtalálni a létrehozott fogalmak mögötti jelenségeket a történeti építészetben. A harmadik rész csak elsődleges mérlegkésztés, sokkal inkább a kutatás folytatásához nyit kaput, mintsem rövidre zárja azt.

Az első szakasz fogalomértelmező jellegű. Egy meglévő fogalomrendszert egészít ki újakkal, annak érdekében, hogy összekapcsolja az elvont elméleti kategóriákat az építészeti tervezés gyakorlatával, hozzáátve egy új árnyalatot a tervezésmódszertanhoz. Ezért kapcsolok az újdonság korábban rendelkezésre álló értelmezéseihez az alkotói világlátáshoz igazodó időszemléleteket, és alkotói módszereket.

A második rész az építészeti alkotói folyamat karakterének megragadására vonatkozik, ezért az egyes építészeti alkotások elemzése önmagukban nem elégséges: mindig egymáshoz viszonyítva, történetiségükben árulják el építészeti elemkésztetük hagyományos vagy új vonásait. Ezért nem egyedi műelemzésekkel, hanem árfogó építészettörténeti folyamatok jellemzésével kellett „igénybe venni” az európai építészeti örökséget. Az építészettörténeti elemzések mellett ugyan fontos szerepet játszhatnak a karakterek meghatározásában, a kategóriák megtalálásában az építészeti reflexiók, irodalmi utalások, melyek a tágabb világképről szólva vagy a korszak időszemléletére, vagy a nehezebben felfedezhető alkotói módszerre utalnak. Ezt a nagy apparátust rendre nem eredeti forrásokból, hanem összefoglaló építészetelméleti, művészetelméleti vagy vallástörténeti művek alapján, az általuk hozott szöveghelyek idézésével kezelttem.

Az értekezés ezek alapján építészetelmélet felől indul, de az alkotói gyakorlat felé tart. Egyfelől kapcsolatot keres az építészet e két megnyilvánulási formája között, másfelől kísérletet tesz az elméleti, történeti művek gyakorlati, módszertani alkalmazására. Anyatanszékem szellemi bázisa, öröksége és mai potenciája erre –jelen értekezés keretein messze túlmutatóan–bőven nyújt lehetőséget.

DARAGÓ
LÁSZLÓ

DIA
TÉZISFÜZET

TRADÍCIÓ

és

KREATIVITÁS

MÓDSZEREK

T É M A

III. AZ ÉRTEKEZÉS ÚJ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEI

Fogalom meghatározások, módszertani rendszerek

A tervezésmódszertan paradigmaticus összefüggéseknek kialakításához kívánok történeti szempontú adalékokkal hozzájárulni oly módon, hogy igyekszem leszűrni a történeti építészetből az egyes korokra jellemző tervezési módszereket, ha úgy tetszik: szeretném meghatározni a tervezésmódszertan néhány történeti kategóriáját. A magyar építészetelméletben már jelen lévő topologikus és térszervezetekre vonatkozó átfogó vizsgálatokkal szemben én csupán egy részterülettel, az építészeti alkotás folyamatában az újdonsággal kapcsolatos karaktervizsgálatot végeztem el. Mennyiben törekszik új formát alkotni egy-egy korszak, és ennek az új-alkotásnak milyen egyéni karaktere van. Ezen új-karakterek meghatározásához számomra alkalmas kiindulópontként kínálkozott Bialostocki művészet-elméleti kategória-rendszere. Az európai nyelvekben az új fogalmának különböző árnyalataira hivatkozik, melyek, azonban, az idő különböző értelmezéseihez kötődnek. Amennyiben feltesszük –Szentkirályi után– hogy vizsgálható az építészetben az időtől függetlenül térszemlélet, úgy vizsgálható a különválasztott időszemlélet is, mely utalni fog az ez alapján jelenlévő új-alkotás jellegére. Elsőként, tehát összekapcsoltam az öt újdonság karaktert öt különböző idő-szemlélettel: az eltérő-új a kozmikus végtelen lineáris idejében képződik, a következő-új a természeti ciklikus, végtelen időben, az ismeretlen-új a szubjektív lineáris véges időben, a friss-új az objektív ciklikus véges időben, az eredeti-új pedig, az ún.: komplex többdimenziós időben ölt testet.

Az újdonság-karakterek, s a melléjük rendelt idő-dimenziók elemzésével fel lehetett rajzolni az alkotói módszerek sajátosságait. A különböző idő-szemléletek meghatározzák az alkotó, az alkotás időben kifejlő viszonyát. Az alkotófolyamat –a pszichológiából véve a hasonlatot– mindig mintakövető; még ha a minta sokszor nehezen felismerhető is. Az egyes idődimenziókban kibontakozó alkotói módszerekre jellemző, milyen közegből vételeznek mintát az építészeti formához. A kozmikus dimenzióban az abszolútum fogalmához képest képződő mintákból építkeznek az építészeti forma: fogalmi gondolkodás útján, vagyis spekulatív alkotómódszerrel. Ez a következőkben az eltérő-új alkotását jelenti. A természeti időben a természet szolgáltatja a mintát közvetlenül az építészeti formához; alkotómódszere is a természet ritmusát követi: ciklikus és reaktív, mely a következő-új keletkezésének módja. A szubjektív dimenzió ismeretlen újdonsága az alkotó(közösség) tudásához képest, egy intellektuális rendszer mintáját veszi alapul, mivel az építészeti alkotás az általános összefüggések megtestesülése, az általános felől közelít az egyedi felé: módszere –leegyszerűsítve– deduktívnek nevezhető. Az objektív értelmezési tartomány magához a tárgyhoz kötődik, ez a tárgy saját ideje, amelyben a tárgy elpusztítása –dekonstruálása– valamint konstruálása, vagy felújítása szüli az alkotómódszert, melyet korrekívnek neveztem el; ennek következményeként rendre friss alkotás születik. A komplex dimenzió csak átvitt értelemben viselkedik időként: az eredeti-új valami sohasem-volt új egységet képez. Az egyedi jelenségek, formák, elemek, elvek rendeződnek általános paradigmává, az egyedi jelenségek felől halad a rendszer az elvek felé, alkotómódszere –leegyszerűsítő megnevezéssel– induktív.

DARAGÓ
LÁSZLÓ

DIA
TÉZISFÜZET

TRADÍCIÓ

és

KREATIVITÁS

EREDMÉNYEK

Tézisek:

1.) Ezt az értelmezési tartományokból, alkotómódszerekből és újdonság-karakterekből álló fogalomrendszert vizsgáltam meg, milyen módon van jelen az építészetben. Egyértelművé vált, hogy a művészetek lényegesen erősebben kötődnek a fogalom ellenpólusához, a régihez, mint az újhoz, és az építészet is ezen belül, a legkonzervatívabb művészeti ágak tünik. Ugyanakkor Białostocki nézetével szemben arra a meggyőződésre jutottam, hogy a képzőművészetekhez képest az építészet nem csak kizárólag a komplex dimenzió eredeti-újdonságát fogadja be, de a többi kategória is értelmezhető területén. Ez az építészet módszertani sajátossága, mely minden más művészettől is megkülönbözteti. Tehát az építészeti forma sokkal többféle értelemben lehet új, mint bármely más művészeti alkotás.

2.) Ennek a tézisnek a bizonyítását végeztem el a kategóriarendszer vizsgálatával a történeti építészetben. Ezt részben az építészeti alkotások formai változásainak, másrészt az építészeletről szóló verbális megnyilvánulásoknak –reflexióknak– a vizsgálatával végeztem el. A feladat során a cél az alkotás idődimenziójának, vagy gesztusának, módszerének a beazonosítása volt.

Az alkotói módszerek aktivitásának, dominanciájának mértékét némileg szubjektív ítélet alapján határoztam meg, viszont az alkotófolyamat értelmének, irányának, azaz passzív-konzervatív, vagy aktív-kreatív voltának meghatározását objektívebben lehetett megállapítani. E fogalmak általános értelméből kiindulva egyelőre nem foglalkoztam azok társadalom-lélektani definícióival, kizárólag a Białostocki által művelt kategóriákkal.

3.) A történeti elemzés tanulságai újabb eredményeket hoztak. Tapasztalatként leszűrhető volt, hogy az építészetben sohasem egyetlen alkotómódszer van jelen. A sokféle forma biztosítéka többek között ez a módszertani sokféleség. A feltűnően szegényes módszertani választék rendszerint a nagyon konzervatív és nagyon forradalmi korszakokat jellemzi. Mindemellett az alkotómódszerek összetételének egységisége annyira meghatározó, hogy elég egyetlen tényező megváltozása ahhoz, hogy az akár kor stílusának megváltozását eredményezze. Ennek a változásnak elég ha értelme változik meg: konzervatív jellegűből kreatívá, de akár csak azonos jellegének hangsúlya is jelentős hatással van az építészeti képletekre. Ugyanakkor egy azon alkotói módszer nagyon sokféleképpen megnyilatkozhat, elvileg az sem kizárható, hogy két azonos összetételű módszercsoport más építészeti képletet eredményez.

DARAGÓ
LÁSZLÓ

DIA

TÉZISFÜZET

TRADÍCIÓ

és

KREATIVITÁS

EREDMÉNYEK

TÉZISEK

4.) Érzékelhető egy dominancia-béli eltolódás az egyes építészeti korszakokon belül (ókor, középkor, újkor, 19. sz.- 20. sz. századfordulója, és modern kor) szellemi természetű, elvontak felől a materiálisabb dimenziók felé, de ez a változás egyáltalán nem mechanikus. Magának a változásnak a ténye várható, ha azokra a szabályszerűségekre tekintünk, amelyek megnyilvánulnak Szentkirályi tételmeleti rendszerében, de az általam kimutatott változás más értelmű, mint az ő rendszerében lévő ciklikusan periodikus szabályosság. A különbség gyökere abban rejtezhet, hogy ő ismeretelméleti rendszert épít, az individuális megismerés fiziológiai és pszichológiai folyamatát vetíti rá a történeti szemléletmód változásaira –alkotómódszerében deduktívan; míg jelen esetben –a változás jellegére vonatkozó előfeltevéseim nem lévén– a kutatómódszerem induktív volt: az egyedi jelenségek –jelen esetben az alkotómódszerek változásának– irányából az általános megállapítások felé haladtam.

5.) A módszerek „történeti térképe” meglehetősen szabálytalanságot mutat. Ez zavaró lehet a nagy elődök kristályos változást mutató rendszereivel szemben, azonban a vizsgálat tárgya lényegesen szűkebb kérdéskör volt, mint náluk. A szűkebb látószög ugyan egy árnyaltabb, részletesebb képet mutat, de épp ez az árnyaltság, egyediség fedi el, teszi áttűnővé a nagy tendenciákat, melyek az építészet egészére vonatkoznak. Más oldalról közelítve ez a szabálytalanság életszerűbb, mint a steril szabályos rendszerek. Erre reagált már a kortárs filozófia is. Ezért az összképben megnyilvánuló összetettség és szabálytalanság filozófiai, ismeretelméleti párhuzamait sokkal inkább a 20. sz. második felére megjelenő társadalom- és művészet-lélektani tudományokban (alkotáselmélet, játékelmélet) és a matematikai indíttatású filozófiai kaosz-elméletben lelő, sem mint a 19. sz. zárt tudomány-mitosaiban.

DARAGÓ
LÁSZLÓ

DIA
TÉZISFÜZET

TRADÍCIÓ

és

KREATIVITÁS

EREDMÉNYEK

TÉZISEK

ÉKOR	Művészeti iránylat	KOZMIKUS IDŐSZEMLELET	NATURÁLIS IDŐSZEMLELET	SZUBJEKTÍV IDŐSZEMLELET	KOMPLEX IDŐSZEMLELET	OBJEKTÍV IDŐSZEMLELET	
		Fogalmi (spekulatív) alkotómódszer	Ismételő (reproduktív) alkotómódszer	Egyedi (deduktív) alkotómódszer	Általánosító (induktív) alkotómódszer	Javító (korrektív) alkotómódszer	
ÓKOR	Méopotámia	-3	-2	0	0	0	
	Egyiptom	2	-1	-1	0	-1	
	Görögország	-2	-1	3	0	0	
KÖZÉPKOR	Róma	1	-1	-2	3	-1	
	Ókeresztény	3	-2	1	0	-1	
	Bizánc	3	-1	3	2	0	
	Preromanika	-1	-2	2	3	0	
	Romanika	-3	-2	2	3	-1	
ÚJKOR	Gótika	3	-3	3	3	0	
	Reneszánsz	-1	3	3	-1	0	
	Manierizmus	0	2	3	2	0	
	Barokk	-2	-2	2	3	0	
XIX. SZ.	Preklasszicizmus	0	2	3	1	0	
	Klasszicizmus	0	-3	2	2	-1	
	Romantika	0	3	1	2	1	
SZÁZAD- FORDULÓ	Eklektika	0	-3	2	3	-2	
	Arts and Crafts	1	2	1	3	0	
	Art Nouveau	0	3	0	2	0	
	Szecesszió	osztrák	0	2	3	2	0
		magyar	-1	3	1	1	0
		katalán	2	-3	3	3	0
	Jugendstil	német	0	1	2	3	0
		finn	-1	2	3	2	0
	Premodern	amerika	2	-2	3	3	0
		európa	0	-1	2	3	0
MODERN	műemlékvédelem	0	-2	1	-1	-3	
	futurizmus	0	0	3	0	3	
	De Stijl	1	0	3	1	0	
	produktívizmus	2	0	2	3	1	
	"klasszikus" modern	Gropius	0	0	3	3	0
		Mies van der Rohe	0	0	2	1	3
		Le Corbusier	0	0	3	2	0
	Wright	2	3	2	3	0	
	Aalto	2	1	2	3	0	

3 dominánsan kreatív 2 mérsékeltén kreatív 1 nyomokban kreatív -3 dominánsan konzervatív -2 mérsékeltén konzervatív -1 nyomokban konzervatív

Építészeti tervezői módszerek megjelenése, karaktere és dominanciája a történelmi korokban

IV. AZ ÉRTEKEZÉS HASZNOSÍTÁSÁNAK LEHETŐSÉGEI, A KAPCSOLÓDÓ PUBLIKÁCIÓK

Az értekezés alapját képezheti egy további részletesebb kutatásnak, mely a jelenleg kibontatlan, részben szubjektív megállapításokat pontosítja. Ezt tovább finomíthatja egy tematikusabb tárgyalásmód, ahol a források szerint különülnek el a fejezetek, azt alapul véve, hogy a kategóriák jelentkezését az egyes korszakokban általános filozófiai, vallástörténeti művek, vagy irodalmi reflexiók a művészetekről, építészetéről, esetleg alkotások összehasonlító elemzése alapján mutatjuk ki. További szempontja lehet a vizsgálatnak a fejezetek épület-típus szerinti bontása, hiszen az eltérő funkciójú épületek lehet, egészen másféle alkotói módszereket követelnek maguknak egyazon korszakon belül, és ezek jellemzőek lehetnek magára az épület-típusra korszakokat átívelő módon.

További feladat lehet az értekezés által vázolt kategóriák összevetése más építészetelméleti művekben megjelenő, hasonló fogalmakkal. Elsőként szemügyre kell venni a tartalmi és módszertani értelemben is mintául vett Szentkirályi által megalkotott történelmi kategóriákban megjelenő módszertani képleteket, és elvégezni az eltérések és egyezések okának feltárását.

Különös tanulságokat hordozhat a történeti áttekintés kiterjesztése a 20. sz. és a kortárs építészet korszakaira, mely a kategóriarendszer építészeti kritikában való felhasználásának lehetőségét veti fel.

A kategóriák kortárs építészeti alkalmazása más lehetőséget is rejt: közvetlenül felhasználható az oktatásban mind az elméleti, alapozó ismeretek terén, mind a tervezés-oktatás gyakorlati feladatai közt. Ezzel nem csak az építészetelmélet és a tervezői gyakorlat kerülhetne szorosabb kapcsolatba egymással, de előbbé válhatna a kortárs magyar építészetben az előttünk járó elméleti és történeti művek szerzőinek európai szintű tudása. Ennek helyet adhat az oktatás napjainkban zajló reformja, melynek keretén belül az Építészettörténeti és Műemléki Tanszék tárgyainak szerkezetét átformálja, és új egységes tárgycsoportokat formál meglévő, aktualitásukat veszített tárgyiból, nagyobb hangsúlyt adva a műemlékvédelemnek és építészetelméletnek. Ezek a tervezés-oktatás tanszékünkre jelmező szemléletét alapozzák meg.

*

↳ Az értekezés témájához szorosabban kapcsolódó publikációk:

A műemlékvédelem válsága.

Építés- építészettudomány XXIX. 3-4. 2001. 389-414. p.

20. századi gondolatok a visegrádi királyi palota helyreállításának történetében

Műemlékvédelmi Szemle XII. 1. 2002. 165-196. p.

Medieval Architecture. Lecture Notes

Architectura Hungariae 2007.